

Virág Zoltán

Gion Nándor-retrospektív

(A Kétéltűek a barlangban ingatag közösség-
eszményéről)

A 60 éves Losoncz Alpárnak

Egy az *Új Symposion* második évfolyamában, a megjelenés sorrendje szerinti 16. számban olvasható gondolatkísérlet szerint, nincs abban semmi kivetnivaló, ha valamely elismert szerző alkalomadtán „*mégiscsak egészen megbízható adatokat szolgáltat szépirodalmi munkáihoz*”. Az újvidéki művészeti-kritikai folyóirat oldalain helyet kapó eszmefuttatást huszonevésen jegyző Gion Nándor ama jól ismert Lukács György-i tétel kizárólagosságával szállt szembe, amely teljesen hibás hozzáállásnak tekinti a prominens alkotók saját műveikre vonatkozó elméleti kijelentései nyomán keletkező szövegértelmezést. A középszerűség fenyegetéseinek Thomas Mann-i elhessegetési igyekezetét példaértékűsége okán tekintette mérvadónak, mert a jeles német szerző „*tanulmányai és levelei, ha nem is megbízható értékelési alapul, de helyenként legalább az apró műhelytitkokon is túlmutató magyarázatul szolgálhatnak írói fejlődéséhez*”.¹ Világosan kifejtette, hogy e mintául vehető önértékelő megnyilatkozási forma „*nem vezethet közvetlenül a kiforrott értékek pontos mérlegeléséhez, de nyíltan felfedi a választott alkotási mód legmélyebb indítóokát, melynek igazolása már kizárólag az elkészült művekre vár*”.²

A vajdasági lap 24–25. számától (1967-es évfolyam, április-május) folytatásokban közölni kezdett *Kétéltűek a barlangban* című, ekkor még „kisregény” műfaji megjelöléssel bíró alkotására (melynek a *Symposion* Könyvek sorozat 12. darabjaként napvilágot látott változata már nélkülözi ezt a paratextuális kiegészítést) a beérkezetség és a hírnévszerzés kívánalmainak messzemenően eleget tevő Gion Nándor többször reflektált pályafutása során, különböző megszólalásainak alkalmával. Harmatos teljesítménynek, mérsékelt jelentőségűnek lekicsinylően beállítva, bizonyos mértékű önvádtól átfűtötten jellemezte a nyilvánosságnak szánt utólagos értékeléseiben a maga prózaformában kibontakoztatott „*moderneskedéseit*” és „*trükkösködéseit*”, az önmegbélyegző formulák közé a „*sunyiságot*”³ szintén beiktatva. A munkásságát monografikus igénnyel vizsgáló, vagy áttekintő jellegű összegezésekben részesítő feldolgozások (Balogh István, Arpás Károly, Elek Tibor, Gerold László, Horváth Futó Hargita, és legújabban Kurcz Ádám István) hittek is meg nem is ennek a mentegetőzős vallomástételnek, miként a megjelenést közvetlenül

1 Gion Nándor, *Félelemből származó humor*, Új Symposion, 1966/16. szám, 10.

2 Uo. 9.

3 Többek között ilyenek az Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván szerzőpárossal, a Vathy Zsuzsából, Keserű Katalinból, Makovecz Imréből álló támogatói körrel (MMA), továbbá a Füzi Lászlóval és Elek Tiborral folytatott beszélgetések.

követő kritikai visszhangok felépítési egyenetlenségeket nyomozó, a párbeszédszervezést lagymatagnak minősítő és az epikai anyag kellő sodrását hiányoló fanyalgásait sem fogadták egyöntetű beleegyezéssel. A Herceg János, Vajda Gábor dicséretét kiérdemlő kötet Bogdánfi Sándort szinte azonnali paródiára készítette, amely nem szemérmeskedett az elbeszélő szájába adott véleményezéssel: „az én picí regényem a legalsó fokon volt.”⁴

A Maurits Ferenc tervezte fedőlappal kiadott vékonyka bemutatkozó könyv a debütálás fél évszázados múltja ellenére, ráadásul a kései pályaszakasz kevéssé kiemelkedő természetében elharapózó apologetikus manőverezésektől és az önisméltlésekbe gabalyodások előidézte minőségi felhígulástól még érintetlenül, azt igazolja visszamenőleg, hogy ténylegesen felértékelhető⁵ a textus hangsúlyosabb részletei. A nemzedéki közérzet-elbeszélés szólamszerkezeti rétegződésein „*átsütnek egyéb, nem csupán az adott generációhoz kötődő, a későbbi művekben egyre nagyobb teret nyerő problémák, és a kisregény Gion Nándort eleve teljes írói eszköztárának vértetéiben*”⁶ így egyáltalán nem véletlenül indíthatta meg a majdani sikerek felé vezető úton.

Az antikvitás mitológiai arzenálját, az Ó- és Újszövetség szakrális szimbolikáját, valamint a keleti hagyomány művészeti és irodalmi motívumkincsét transzformációs hálózatként működtető oeuvre a szenttamási származás tudatosításának kezdő pillanatától vonzódott a spektrális alakzatokkal és fénydimenziókkal összefüggésbe hozható numerikus kódoláshoz, a szín- és mennyiségbeli viszonylatokban fellelhető értelemkombinációkhoz. A száz oldalt alig meghaladó narratíva ipari szakiskolás fiatalembereinek foszlányos múlt-felfedezéseit, illetve a jelenük eseményszilánkjait a jövőjük életszeleteivel váltakoztató időintervallumok mozaikos struktúráit a sűrű és a zöld túláradásai tartják egyben az ötös, a hetes meg a kilences kvantitatív rendeződéseinek szabályozottsága segítségével. A géplakatos tanoncok, erejükhöz és tehetségükhöz mérten, a tudomány bástyáit kívánják bevenni, a tudás magasló csúcsaira merészkedésük közepette pedig a misztikus ismeretszerzés lépcsőfokain és a teremtetett dolgok jelképiségét kifejezni hivatott grádicson felkaptatva nyílik esélyük a mihamarabbi odakapaszkodásra. Az allegorikus állatalakok pusztításával, a kígyók, békák, gyíkok, kóbor macskák, döglegyek Csáth Géza-i tarkítású kínzásával és elveszejtésével felkorbácsolt képteremtés egyúttal a csúszómászóvá alacsonyodó átlényegüléssel metaforizálja felfelé szárnyalásukat.

Az 1959 júniusának végén induló történet ifjoncai hét rendes taggal alapítják meg az Első Amatőr Hegymászók Egyesületét, amelynek hierarchiája folyamatos belső mozgást ír elő a jegyzőkönyvben rögzítendő napirendi pontok és a tisztségek betöltése terén. Az elnök, a négy közel azonos rangú, és a kávéfőzésre meg a cipőpucolásra kárhoztatott két legalacsonyabb beosztású tag rotációs szisztémája a reneszánsz kompozíciót, nevezetesen Giovanni Boccaccio *Dekameron*ját és Navarrai Margit *Heptameron*ját idézi.⁷ A közös fogadkozást hirdető egyesületi jelvényrel rendelkező kistestület, amely egy gyárépület öt lépcsőfokú kapubejáratát nevezi ki klubhelyiségnek, túlságosan feltűnően emlékeztet a *Pál utcai fiúk* gittegyletére. Az utánpótlásos anyagbeszerzés, a rágódás és a maradéktalan állagmegőrzés kötelezettsége azonban nem a takarékos önfenntartást biztosítja esetükben,

4 Bogdánfi Sándor, Kétéltűek a pácban (Pici regény), a *Híd* 1968/4. számának melléklete.

5 Vö. Hóza Éva, „*Álmodtál mostanában Török Ádámról?*” = Árpás Károly, *Az építő-teremtő ember (Gion Nándor életművéről)*, Szeged, Bába Kiadó, 2008, 9.

6 Fekete J. József, *Bájosan együttűű kőszobrok (Gion Nándor négy regényéről)* = F. J. J., *Idgenség/Érintettség (Magyar olvasókönyv 2.) Szabadka, Életjel Könyvek, 2014, 71. A tanulmány korábban a Füzi László szerkesztette gyűjteményes Gion Nándor-szövegkiadásban jelent meg: *Börtönről álmodom mostanában (4 regény)*, Budapest, Noran-Kiadó Kft., 2008, 601.*

7 Vö. Árpás Károly, *Az építő-teremtő ember (Gion Nándor életművéről)*, Szeged, Bába Kiadó, 2008, 225.

hanem a szakmunkásképzés bugyraiba merülő ifjonti létezés embertelen mechanikusságának, funkcionális fölöslegességének tudatosítását. A majdani egyetemi lét szféríkusságára vágyakoznak, ám először csak az inasegyetem grundján sikerülhet labdába rúgniuk, az élet igazi iskoláját a kijelölt üzemrészelekben töltött szakmai gyakorlatokon, üvöltöző művezetőkkel és kötekedő oktatóműhelyi szakikkal a nyakukon kell kijárniuk. A fiúk közötti származási eltérések halványítása, a szociális és intellektuális adottságbeli távolságok hivatalos leszűkítése, intézményes felügyeletű átszabása hamis eszménykép-kialakítással, a biztos ítélőképességet elhomályosító manipulálással zajlik, olyasféle normák és ideák elfogadtatása érdekében, amelyeket a józan (diák)ész képtelen akceptálni.

Gion Nándor regényének a provinciális díszleteket, a vajdasági léptékeket túlnövő modellszerűsége, parabolisztikussága, továbbá a „*korban politikailag nem éppen szalonképesnek tekinthető megjegyzések*”⁸ nem kizárólag a burkolt vagy a kevésbé kendőzött odamondogatás miatt érdemelnek a műfaji hovatartozást pontosító figyelmet, hanem a szövetségi államkeretet a Franz Kafka-i fegyencgyarmat akármit és akárkit elboronáló, zárt egységű tervezettségének mintájára megrajzolni képes szövegkonstrukcióként. Baras híres beszédének hatására és későbbi indítványa nyomán a tartományi irányítotttság magasabb instanciái, létjogosultságuk magától értetődését népszerűsítő jótéteményei és vívmányai kérdőjeleződnek meg. „*Vannak bizonyos approximatívák, nevelő célzatú hozzávetőlegességek, amelyeket minden társadalom kibocsát, mint az átlagos viselkedés operatív egységét, mint egyfajta szociális monétát, amely sokkalta inkább a mindennapos inercia, mint az ember és a világ lényeges képességeinek terméke. Az emberek értékekre hivatkoznak, amelyek voltaképpen nem értékek, amelyek – ha csak egy kicsit jobban beléjük túrunk – vagy egyáltalán nem léteznek, vagy legalábbis nem azok, amiknek lenniük kellene.*”⁹ A föderális berendezkedés régió-emancipáló természete valójában átnevelő telepívé, munkatáborivá szabványosítja a vezérszónok és a társai érzékelté létrejövő mozgássávjait. Bárki, aki javadalmazásért, előjogokért, egybebe-kért intézi kiszolgáltatottak alkalmazását és foglalkoztatását, tulajdonképpen emberkereskedő, s aki béklyózotttságában nem tud szabadulni ettől a feltételrendszerrel, rabszolga. Mindazok, akik lefölszik, zsebre vágják az ilyen tevékenységből származó hasznot, akik a lépre csalással, a sakkban tartással ösztökélnek feladatvégzésre, ennek a húspiacnak a hajcsárai, vezető vámszedői. A tinédzserék ráeszmélnek, hogy a mindennapi élet, a politika hemzseg az ideológia kufárjaitól, a kollektívizmus hamis prófétáitól, a lelkek koncleső mérnökeiktől, s a közösségi egzaltációk, a brigádtagi pragmatizmus előtti meghódolás visszafogásával talán elérhető, hogy „*ne legyünk csupán olyanok, mint mások, hanem hogy azok is legyünk, amik vagyunk: hogy kimutassuk igazi természetünket*”.¹⁰

A propagandisztikus szónoklat, az alkalmi beszédmód stílári baklövéseinek karikírozása egyaránt jellemzi a hét menetrendszerű elnöki előadást, sőt az ezeket felvezető eszmecseréket, a közéleti ékelt vitafórumokat is. Baras az elsőhegedűs, akinek retorikai muníciója, intonációs és gesztikulációs produkciója a köznyelv szemantikai inflálódását, a közbeszéd használati ökonómiajának félresiklásait szentesíti: „*Baras, amíg beszélt, a bordázott asztal szélét fogta, s valamerre a fák közé nézett. Lassan, megfontoltan beszélt, néha furcsa fejhangon, amiből arra lehetett következtetni, hogy Baras sokáig gondolkozott híres beszédén, talán le is írta, és megtanulta fejből, mert nem szokott ő mekegő, magas hangon beszélni, csak olyankor, ha az iskolában a külpolitikai és a belpolitikai helyzetről tartott előadást, és kénytelen volt újságfrázisokat mondani.*” A regnáló politokrácia bikkfanyelvének utánzása, agitatív működtetése mesteri kifigurázása az érzelmi túlfűtöttség és a harsányra színezettség ifjúkommunista

8 Gerold László, Gion Nándor, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2009, 49.

9 Tomislav Ladan, *Konformizmus és nonkonformizmus*, Új Symposion, 1965. január 15. (I. évf. 1. sz.), 14.

10 Uo. 15.

lendületének, a pártaktivista bizottsági gyűlések, lakossági tájékoztatók rendezvényi hangulatának.

A semmilyen nyomós indokkal alá nem támaszthatóság követelményének egyezményessé szilárdulása az önáltatás és az önvédelem kétél(t)ű segédeszközéül, a bármilyen áron átvészelni biztosítékául szolgál már a regény legelején: „Annyit azonban megtehetünk, hogy jó előre felkészülünk, nehogy a buktatók összetörjenek bennünket. Az embernek bonyolult, makacs, sokszor ellenséges környezetben kell megbirkóznia fennmaradásáért. Szaporítani kell hát a gondolatokat, mert a gondolatok megváltoztatják a legközönségesebb tárgyak halmazállapotát, és keményre döngölik a földet, ahonnan az elegánsan formálható közegekbe lehet rugaszkodni, és itt megmutatkoznak az értéktelen dolgok értékei. Értékelni kell az értéktelen dolgokat és hódolni kell tüntető haszontalanságuk előtt, mert egyedüli mentség, ha valaki haszon nélküli dolgot csinál, hogy őszintén csodálja azt.” Ez az önkiszélesítő raktározási-tartalékolási metódus az André Gide-i „ingyen cselekvés”, az „önzetlen cselekedet”, tehát az action gratuite variációjául fogható fel. A *Vatikán pincéi/A Vatikán titka (Les caves du Vatican)*¹¹ érvkészletében Baraglioul (nevének első fele mintha kiejtésbeli összecsengést mutatna Baraséval) az „indokolatlanságot” teszi meg az „önzetlenség” egyenértékű párdarabjává, azt a meggyőződését levezetvén, hogy „a hasznosnak megvetése a lélek bizonyos előkelőségének jele”. A Bori Imre számos kiadást megélt jugoszláviai magyar irodalomtörténetének Gion Nándor regényírói indulására vonatkozó kitételeit magáévá tevő legfrissebb monográfia elismerő újbóli észrevételezéssel írja a szenttamási alkotó javára, hogy „a szocializmus materialista hasznosságimádatát (...) cselesen állította pellengérré”.¹² A *Kétélűek a barlangban* elbeszélői szólamszervezése, párbeszédeinek feszültségterhes hangoltsága jócskán túlmutat a mesterségesen lefojtott gyűlölet átírt társadalomlélektani körülményeken és az uralmi berendezkedés előhívta személyes ellen-szenv kivételéseinek leegyszerűsített közreadásán.

A használati érték és a csereérték produktivitásának marxista elképzelésével szembeni averzió a dolgok és az emberek közötti relációk, kooperációs formák ingamozgásának analógiás tapasztalataként szűrődik le a műben. A dolgok megszemélyesítődése és az emberek tárgyszerűsödöttsége a szeparáltság meg a redukáltság kényszer-cselekvéseiben, az anyagszerű puhíthatóság és gyúrhatóság uniformizációjában tornyosul. A hasznavehetőség árutermelési logikájában a használati vagy belső érték mindig már valamilyen folyománya-utóhatása a csereberélődésnek és körforgásnak, így e fetisiztikus természetű mechanizmusban a célszerűen szuperálás vagy a nélkülözhetőség erővonalai, határmezsgyéi a jelek, a minőségek manipulálása érdekében és következtében¹³ nyernek kifejeződést. Kamaszingereikből táplálkozó zsigeri intelligenciájuknak köszönhetően először csak megsejtik mindezt, ráéreznek minderre a *Kétélűek a barlangban* reményteljes süvölvényei, felnőtt korú önmagukkal szembesülve viszont a tagozódási készségességük, rezsimhűségük tükrében próbálják megosztani és megértetni egymással (netalán szeretnék elhallgatni egymás elől) az érdekeMBERI előreljűtás sikerfantáziáiból kinövő kudarc sorozataik, intellektuális tartásukat eltörlő csődszériáik indokoltságát. Mindnyájan lecsúsznak annyira, hogy az akaratukat, a képességeiket, a tudásukat – ha föl nem is adják – énjük helyett inkább más fórumokra hagyják, azaz mindenképpen jobb másvalakiknek, mint önmaguknak az ellenőrzése alatt állniuk, kifizetődőbb, ha más nyomja el, zsákmányolja ki, üldözi,

11 Az 1914-es regény először König György fordításában jelent meg 1934-ben, a Franklin-Társulat jóvoltából. A második címváltozat Sárközi Mártáé, akinek szövegátültetését az Európa Könyvkiadó 1958-ban adta ki. Az idézőjeles kiemelések ebből a verzióból származnak.

12 Kurcz Ádám István, *Gion Nándor művei és műhelytitkai*, Budapest, Napkút Kiadó Kft., 2017, 327.

13 Ehhez Rey Chow, *Fateful Attachments: On Collecting, Fidelity, and Lao She = Things*, ed. Bill BROWN, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2004, 373–374.

manipulálja őket, mintha ők tennék ezt saját magukkal.¹⁴ Merő képtelenség biztonságos távolságban maradniuk a testvéri együvé tartozás hamis(itott) internacionalizmusától, amelynek felszíni rétegei alatt az etnocentrikus befektetés és rangsor-kialakítás államhatalmi arroganciája pulzál.

Az *Első Amatőr Hegymászók Egyesületének jelvényén a hét hegycsúcs*¹⁵ egyenszűrkeje, pontosabban a szűrkeség tónusváltozatainak csíkozott, kockázott, pöttyözött hasonneműsége a tökéletességre törést, a felemelkedést hátráltatóan bír ártó befolyással, hiszen a szürke, hetedíziglieni létrejötté dacára, nem tesz érzékelhetővé „*semmilyen totalitást, semmiféle harmóniát*”.¹⁶ Terheik hegyekké növekedésének nyomatékos jelzése a csúcokért vívott, szívet betöltő küzdelem, az embert mindig megtaláló-megváró teher Albert Camus felvázolta sziszüphoszi sorsszituációját aktualizálja. A biztató jövővel kecsegtető melóslét „felemelt fejjel” végigvihető pályáivének „nagy süket meséje” ugyanakkor csak egy szűkre szabott méretek közötti, tompított létezés lehetőségeként fogadható el. Mégpedig a nemzet(iség) i önazonosság képz(őd)és alrendszerait működtető és egymással kijátszó repressziós gyakorlatnak megfelelően. Az Osztályfőnök vezette órákon agitprop fejtágitás zajlik, Hornyák tanár úr (a fiúk őt előszeretettel urazzák, a többieket elvtársnak szólítják) korifeusi lelkifröccsökben, csapatkovácsoló identitástréningekben részesíti a növendékeket.

A különutas szocializmus külső ellenségei és belülről bomlasztó áskálódói egytől egyig a jugoszláv világképóvás tönkretevői. Törekvéseik nem férnek össze a progresszív korszellemmel, amikor autonómiát és szuverenitást akarnak a hon egybeforrottságának rovására, a szerb földnek és javainak megkurtításával. Gátjai a haladásnak, amikor bürokratikus változtatásokért folyamodnak, amikor az országosan bevett és szavatolt közigazgatási ügyvitelt felülíró besorolásokért kilincselnek, hiszen helyi önállósodási igényeikkel csorbítanak, szabdalnak a haza szent és oszthatatlan területét, a hitbuzgalmi elköteleződések miatt kijáró engedékeny elbírálást sóvárognán maguknak. Motivációik kulturálisan és történelmileg érthetők ugyan a déli szláv térségben élők jogos nemzetiségi érzéseinek relációjában, ám a vallásos tudatforma alapvetően inkompatibilis, a maga tradicionalista, anakronisztikus és retrográd jellege folytán összeegyeztethetetlen a jövőbe mutató forradalmi eszmékkel.¹⁷ Az eme szisztémát érvényesítő közegben, ahol a területileg-etnikailag elkülönülve csoportosuló népesség „a birodalmi szerkezetek ideológiailag uralt világának alárendelt”¹⁸ részeleme, a legalacsonyabb rangúra taksált kisebbségének, tehát a „*legelhatagottabbnak, a legszámkivetettebbnek*”¹⁹ a magát szerbhorvát anyanyelvűnek valló, ennek ellenére magyar iskolába keveredett muzulmán osztálytárs tekintendő, kinek a múltját jelentéktelenné degradálják, a jövőjét pedig kétségbe vonják az irodalomórának álcázott mozgalmi agymosásokon, képességtesztelő magaviseleti trenírozásokon. Mivel a felmenői között magas rendfokozatú tiszteket, befolyásos tisztviselőket elvétve sem találni, és az

14 Vö. Jean Baudrillard, *Az akaratok elhajlása* = J. B., *A rossz transzparenciája (Esszé a szélsőséges jelenségekről)*, Budapest, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám – Intermedia, 1997, 141.

15 Az ormoknak ez a sokasodása eruditív rájátszás az ókori eredetű város- és birodalomalapítás folklórára meg a Vrelo Bosne (a Boszna forrása) hét ágból fakadásának, Igman-hegyi kifolyásának historizáló kulturális földrajzi és geoidentikus vonatkozásaira.

16 Johann Wolfgang Goethe, *Szintan (A teljes „Didaktikai rész”)*, Budapest, Genius Kiadó, 2010, 138.

17 Vö. Dino Abazović, *Reconciliation, Ethnopolitics and Religion in Bosnia-Herzegovina = Post-Yugoslavia: New Cultural and Critical Perspectives*, eds. Dino Abazović, Mitja Velikonja, New York, Palgrave Macmillan, 2014, 38.

18 Losonczi Alpár, *Szemponatok a nemzeti kisebbség értelmezésének vázlatához* = L. A., *Európa-dimenziók (Kultúra, kontextus, kisebbség – Fenomenológiai távlatok)*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2002, 258.

19 Kurcz Ádám István, i. m. 47.

„idők szavát értő” szülői háttérrel szintén nem büszkélkedhet, ezért a sorsát eleve megpecsételtnek, életkereteit szerény kiterjedésűnek, karrier óhajait hiábavalónak kiáltja ki a sajnálkozást mímelni sem képes tanár diadalittas eredményhirdetése. Az akkurátusan előírt feltételkörből nincs menekvés, szabadulási képtelenségét a fiú tulajdonképpen nem is a maga szerencsétlen fulladásos halálával (talán öngyilkosságával) tetőzi be, hanem a verdikt elhangzásakor bekövetkező végzetszerű görcsreakciók elleni tehetetlenségével: „– Elhiszed, hogy belőled sem lesz soha bég vagy aga? – Elhiszem. – Elhiszed, hogy sohasem lesz belőled semmi? A Szegény Kis Rahmánovics most már nagyon félt, nem tudott felelni, csak halálra váltan tátogott.”

A tisztává csiszolt mondatfűzésű és logikai menetű²⁰ regény intertextuális utalás-hálózatában és kölcsönzésekből kialakított névválasztékának imitatív nyelvjátékaiban narrációs útmutatásként vagy szereplői adalékinformációként sorolódnak elő az ókori, a középkori, a reneszánsz, esetleg a tizenkilencedik vagy a huszadik századi szövegelőzmények műfaj- és stíluselemei, tanmesévé ötvöződő történetforgácsolatai, epizód-töredékei, a megidézett hóstípusok díszes társaságáról nem is beszélve. A görög klasszikusokból, A lakoma platóni „téma- és formaötleteiből”²¹, valamint Longosz *Daphnisz és Khloéjának* erotikus töltöttségéből kikerekedő kompozíciót a próbatételeknek megfelelést, a világok közötti átjárást, a spirituális utazást demonstráló példák gyarapítják az Artúr-mondakör részleteinek beemelésétől Selma Lagerlöf eredetileg földrajztankönyvnek szánt, vadludas gyermeksztorijának felelevenítéséig. Miközben számos párhuzamról, egyeztetetőségről nyomban értesül az olvasó, apró figyelmeztetések könnyítik tájékozódását, addig más tartalmak textuális átfedéseinek, eredeti forrásainak feltárása elmarad, a tágabb vagy szorosabb kultúraközi összefüggések kibogozására nem kerül sor.

A hetes meg az ötös szimbolikus jelentésű gioni mennyiségei A lakomában és Sir Gawain lovagtörténetében egyformán dominánsak. Előbbivel kapcsolatban a szónoklatot tartók hetes fogatának létszámegevezése szembetűnő, utóbbinál a hűség és a hibátlanság etalonjaul vehető számításba az Artúr király unokaöccséhez fűződő kitüntetetttség, az örök romolhatatlanság számszimmetriája és geometrikus misztikája alapján. A kivételesség, az időtlenség mintaadó létfundamentumának megfogalmazásakor nem lepleződik le, honnan vándoroltak át Baras szakadatlan minőségfenntartást szorgalmazó, a „központi vendéglő kerthelyiségében” előadott „híres beszédének” vezérgondolatai. Mindössze a fellelőzhetőség és a leellenőrizhetőség sugalmazó formulája vezeti be a következőket: „*Valahol olvastam, hogy a királyoknak és a hegyeknek csak az a feladatuk, hogy álljanak, és létezésükkel figyelmeztessék az embereket az örök értékekre. A síkságot meg lehet művelni, a folyók hátán hajók járhatnak, és ha nem volnának hegyek, az emberek azt hinnék, hogy minden lapos és praktikus ezen a világon.*” Noha a konkrét fogódzó megadása itt elmarad, a Szerb Antal VII. Olivér című művéből származó, rövidítetten és sorrendileg felcserélten áttemelt passzusok²² azért még

20 Vö. Balogh István, *Gion Nándor elbeszélő stílusa*, Szabadka, Szabadkai Munkásegyletem (Életjel miniatűrök 46.), 1992, 7.

21 Csányi Erzsébet, *Gion-replay (Szimulálás és újrajátszás Gion Nándor Testvérem, Joáb című regényében)* = CS. E., *Farmernadrágos próza vajdasági tükrökben (A vajdasági magyar jeans-próza természetrajza)*, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2010. 106.

22 Az eredetileg A. H. Redcliffként jegyzett, a Szerb Antal nevet pusztán fordítóként feltüntető alkotást a Széchenyi Irodalmi és Művészeti R. T. adta ki Budapesten, 1941-ben. A VII. Olivér 1982-es, Magvető Könyvkiadó általi, harmadik kiadását idézem: „*A király nagy emberi hivatását azzal teljesíti, hogy van. Más minden embert a tettei és az alkotásai dicsérnek, a királynak csak az a feladata, hogy a világon legyen. Mint a hegyeknek. Fiatal barátom, a síkságot meg lehet művelni, a folyók hátán hajók járhatnak, a hegyeknek csak az a dolguk, hogy magasan álljanak és hallgatagon, síkságok és folyók, emberek és országok fölött. Csak álljanak és létezésükkel figyelmeztessék az embereket az örök értékekre. Ha nem volnának hegyek, és nem volnának királyok, fiatal barátom, az emberek azt hinnék, hogy minden lapos és praktikus ezen a világon.*” (158.)

felismerhető, ráadásul éppen azokra az életbölcseleti iránymutatásokra és summázatokra futnak ki, amelyek a regényszereplők létkoordinátáit, a velük szembeni berögződések és az önemésztő kétségeik viszonylatrendszerét fenntartják.

Döntéshozatalaik szaporodó válsággócaiban főként a kudarc ódiomát, esetleg az erkölcsi lezülles kockázatát, a rossz vagy a még rosszabb javára billenő beletörődés racionalizmusát kell előbb-utóbb mérlegelés tárgyává tenniük. Baras jön rá legkorábban a titok nyitjára, az igazság relativitásának, más-más alakú megjeleníthetőségének személyes igények szerinti koreografálhatóságára. Rákapni segítvén a többieket az élményközpontú verifikálhatóság gazdaságos időbeosztású életviteli gyakorlatára: *„Tőlem függ, hogy meddig tart egy igazság. Általában minden igazság csak rövid ideig tart. Gyorsan megunom mindegyiket, és akkor keresek egy másik, izgalmasabb igazságot. Ezért léptem be tulajdonképpen a pártba is. Csakhogy az emberek módszeresen irtják mindenütt az izgalmas igazságokat. Abban igazán nincs semmi izgalmas, hogy összejön egy csomó ember, egyformán megmerevítik az arcizmaikat, és szavakat mondanak, aztán hazamennek, az arcizmaikat másként merevítik meg, és vacsora közben józúen röhögnek ugyanazokon a szavakon.”*

A nép valódi fia a szennyeződésekben és verejtekben fürdő, de belül hófehér munkásember, szemben a középosztály tisztának látszó küllemű, ám odabent mocskos, a heroikus tradícióktól elrugaskodott semmirekellőivel. A nemzet makulátlan gyermekeiből, dolgos tizenéveseiből kinövesztett, a türelmes kétkezi szorgoskodás jutalmaképpen pedig a káderutánpótlásba is bőven bevonható generációi nyugodtan dédelgethetik majd álmaikat az anyaföldjé s a büszkeségét mindig megőrző demokratikus, folyamatosan modernizálódó Jugoszláviáról, amelynek érték áramoltató és önvédő példamutatása az antifasizmus, az antisztálinizmus és az interetnikus szolidaritás örökségére meg az el nem kötelezettség külpolitikájának pilléreire támaszkodik.²³ Az egyéniség tevőleges kibontakoztatásáról szövegetett reménykedésekből azonban az elnyűtt munkaruházatok obligát fakósága és a gyárépületekben, üzemcsarnokokban szitáló fémporok mindenfelé leülepedő, mindenki-re ránehezedő koszrétege gyorsan számúzi a vidám színeket. A fekete körmök, a kérges tenyerek rémétől, a szerszámok mindennapos karbantartásának tisztogató örületétől való menekülés, beleértve „az emberi képességekre és azok korlátaira utaló”²⁴ ujjak bőrének könyvcipeléses puhítását, kizárólag a „szürke fajankóvá”, a „hasznos vagy haszontalan fajankóvá” avanszáláshoz elegendő, a szolgálatkész hülyévé dicsőülés testvériségi-egységi dogmája szellemében. Az élenjáróságukkal hitegetés és az állampolgári kiváltságosság okán rájuk oktrojált felelősséget ezért kezdetben lerázzák magukról, a maszlagot nem veszik be kapásból, mivel a patyolatfehérség, a „tisza kezűség” nagy ábrándja a társadalmi ranglétra betanított munkási, segédmunkási, szakmunkási szintjein ugyanolyan hamis illúzió, mint amilyen kilátástalan az egyetemjárt értelmiségiek pozícióharcai, funkcióhajhászásai felől szemlélve.

A magasztalt haszontalanság hivalkodásra is alkalmas fokmérőjévé a csoportosulás hangadójának vezetékneve minősül. Eredetzethetőségét olvasni sem rest egyikük deríti ki, tájékoztatandó az érintettet híres történelmi elődje viselt dolgairól: *„– Miféle ember volt? – kérdezte Baras. – A lehető legaljasabb – mondta őszintén Salamon. – Az égvilágon mindent és mindenkit elárult, ha a bőrét kellett mentenie.”* A prímet vivő Baras a megvesztegethetőségéről, lekenyerezhetőségéről híres Paul François Jean Nicolas de Barras (1755–1829) köz- és

23 Vö. Vjekoslav Perica, *Heroes of a New Kind: Commemorations and Appropriations of Yugoslavia's Sporting and Pop-Cultural Heritage = Post-Yugoslavia: New Cultural and Critical Perspectives*, eds. Dino Abazović, Mitja Velikonja, New York, Palgrave Macmillan, 2014, 129.

24 Horváth Futó Hargita, *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, 2012, 108.

magánéleti immoralitását nomen est omen alapon cizellálja a maga álláspontcsiszoló fejlődőképességének pártmunkás intellektu(alizmu)sával. Ezzel tulajdonképpen Hornyák tanár úr jövődölését igazolja, aki jó svádáját és a tehetsége szikrázását idejekorán felfedezte: „Baras egészen más. Ő okos, erős, egészséges és ötletdús. És eljön majd az az idő, amikor csak az ilyen embereket engedik szaporodni. És akkor majd csupa egészséges, okos, erős és ötletdús gyerekek születnek.” Szemben a homokszürke és az olajzöld patinájával bevont Bosznia kopár hegyei közül szalajtott göthös páriával, aki még a nagyokat ivó, „erős csontú” és „hosszú kést hordó” fajtájabeliekre sem hasonlít, s az internátusban lakó szobatársaival egyetemben folyton „grippás”, amely nyavalyát a vasszervezetű Barasnál orvosi csoda lenne diagnosztizálni. A kérdő hangsúlyú lebegtetésbe sűrített elfogultság félreérthetetlenül jelzi, hogy származásának, vallási ragaszkodásának osztályközösség előtti firtatása („Muzulmán vagy?”) mennyire nem őszinte és méltányos tanáremberi érdeklődés, hanem az idegenné bélyegzés, a nem odavalóvá nyilvánítás pejoratív ítéletaktusa. A hozzátartozói értesítését mellőző, az ősei szokásrendjének betartását elmulasztó koporsóba tétel, az „elhanyagolt temetőrészt legszélén” ásott sekély sírgödör és az egy órával előbbre hozott elföldelés a kutyaként elkaparás feltételeit úgy teljesíti maximálisan, hogy a kutyába se vettség személyiségromboló sorseseeményét a hősimádás és siratás partizánromantikájának feudálpátiáris elparentálási gesztusaival ritualizálja: „Kihúzták magukat, az ujjukat megmerevítették, és valahova nagyon messzire néztek. Aztán így szólt Baras: – Dicsőség a Nagy Harcos Fiának. – Dicsőség – harsogták. Arcuk kipirult, csillogott a szemük.”

Kosztolányi Dezső *Aranysárkányában* fültanúja akad a meghasonló Novák Antal munkahelyi öngyilkosságának, Gion Nándornál egy tépelődő kis szemtanú lesz statisztája kisiklott életű pedagógus eljárója színpadias iskolaudvari önkivégzésének, a kilenc zöld légy körülrongta holttest őrzőjévé gyámoltalanul előlépve. Nálánál is tanácstalanabbak osztálytársai, akik hamarosan majd a partról figyelik tétlenül az ő vízi haláltusáját. Míg a Hornyák tanár úr idoljává emelkedő kedvenc nebuló a francia Direktórium valamikori legbefolyásosabb tagjának vikomti (algrófi) méltóságához passzított címmel illelhető és cicomázható fel Sir Gawain-Lancelot-Eric-Barasként, addig az édesapja világháborús haditetteinek emlékét ápoló és a janicsár leszármazással azonosuló Hasszán (a branchhoz tartozók utónevei közül kizárólag az övé válik ismertté az olvasó előtt) összesen egyszer említődik a születésekor érvénybe lépő, nemzetségileg legalizált önkifejeződés és hozzáférhetőség familiáris teljességével. Akkor, amikor az ötödik napon a maga Capitoliumára felhágván, a legmagasabb lépcsőfokra állván végre ő határozhatja meg és írhatja alá a napirendi pontot. De még a pulpituson sem úszhatja meg az idomulást, mert a vajdasági (magyar) tanügyi közeg asszimilálja, azaz nem Hasan Rahmanović, hanem ahogy autogramja tényszerűsíti: Rahmánovics Hasszán. A regény adresszatív beszédcselekvéseiben, lekezelő megszólításaiban a személyét és a kilétét a „Szegény” meg a „Kis” állandó jelzőivel összeboronáló címkézés körülírással ragadványnévvé kombinálódik a „Zöldinges Idióta”, a „Rózsaszíninges Idióta”, az „Őrnagy”, a „Zongorázó Nő”, az „Éjfélete Szem” kaptafájára. A megszólalásait kísérő esetlensége, fülig pirulása Molnár Ferenc hősének, Nemecek Ernőnek a karaktervonásaival mutat nyilvánvaló hasonlóságot, akinek pontosan a „szegény” és a „kis” az epitheton ornansa a *Pál utcai fiúkban*, sőt rövidre szabott létezésük tragikus végkimenetelében találni lehet még közös motívumokat, további egybeeséseket.

A szerzői névkínálat kidolgozottságában, amely egy konkrét településnévvel nem azonosított bácskai Kisváros etnikai mozaikosságát, szociokulturális tagoltságát és szintéziséit elemi erővel képes felszínre hozni, az amerikai beat-irodalomban megszo-

kott infantilis tudatkisülések, vágyfantáziák, szlenges asszociációk köszönnek vissza.²⁵ Az antonómázia-szerű szójátékok a szürkeségbe süppedés apoteózisára, Jack Kerouac önéletrajzi kiindulása, a „*mögöttes vagy felszíni energia létrehozta Féltekenykedő Képzeltetés nagy Szürke Bűntudat álmát*”²⁶ áttekintő, 1958-as regényére rimelnek. A *The Subterraneans* első magyar nyelven hozzáférhető részlete az *Új Symposion* induló évfolyamának 1965. február 15-ei keltezésű számában kapott helyet Varga Zoltán tolmácsolásában. Méghozzá a *Barlanglakók* címválasztással, középpontban a Gregory Corsórol mintázott Yuri Gligoric, történetesen jugoszláv figurájával. Jack Kerouac fű alatti lézengést, underground mozgolódásokat favorizáló alakjai beat-kutyákként és/vagy angyalokként kétéltűek, míg Gion Nándoréi a kőfalak közötti éjféleteségbe húzódó és a szűk bejáratok mögül leselkedő keverékények. Rejtekhelyük a kiveszőfélben lévő mentsvára, az illetéktelen behatolás, a szándékos károkozás ellenében nyújt némi menedéket. A pillanatnyi szabadság- és boldogságérzés gyönyörűségeit kínáló fészkek, mint Julien Sorel kopár hegyi sziklák közt megbúvó kavernája Stendhálnál, a *Vörös és fekete*ben. Félrevonulásaikkal a *Perzsa levelekből* ismert, Montesquieuu megrajzolta és jellemezte trogloditák sorshelyzeteiben osztoznak, ugyanis mindegyikük a maga érdekeit igyekszik szem előtt tartani, növekvő nehézségei pátyolgatásával foglalatoskodva, a többiekkel mit sem törődve, azok gondjaira rá se hederítve.

Gion Nándor epikai világában kivétel nélkül mindenki üreglakó, s a remetelak kényelmével kecsegtető vermek, érmi szállások téralakzata a zoo- és antropomorf szférákat benépesítő megszokott tartózkodási zónáit szimulálja, a különféle férőhelyek paramétereit, lakályos hasznosíthatóságát másolva. Tehát minél kényelmesebb és marasztalóbb territóriumnak bizonyulnak ezek a bázisok, annál inkább hasonlítanak a barlangokhoz, a hegyek Julien Sorel példál az alvás magzati békéjében oltalmazó anyaméhéhez. Csavaros megoldás, hogy a történelmileg és mélylélektanilag megalapozódott trogloditizmus²⁷ többségi és marginális nézőpontból meg a repressziót alkalmazók és a prés alá kerültek perspektívájából egyaránt terítékre kerül az inhumán, szubhumán, antihumán vajdasági létbonyodalmak ecsetelésekor.

Akár trükközésnek szánta és definiálta Gion Nándor a maga regényírói porondra lépését, akár nem, a szocialista jugoszlávizmus tarthatatlanságát észrevételező, viszásságait kíméletlenül leleplező attitűd mindenképpen emeli a *Kétéltűek a barlangban* irodalomtörténeti jelentőségét. Az uralkodó többség és az alárendelt kisebbség(ek) regionális szétforgácsolódás ellen folytatott csörtéiben, szerepkereső huzakodásában a nyelvi, a nacionális, a kulturális, a felekezeti hovatarozás bizonyosságait és azonosító érvényét rendre felülírja a posztok betöltéséért, a halmozható titulusokért tülekedők marakodása, így a metszően éles kritika a felsőbbiséget a hatalmi fennhéjazással és az illetékességi kör mögé bújással kiélő bárki(k)re tetszőlegesen, a népnevektől függetlenül vonatkozatható. A föderális kohézió és atomizáció szövevényeinek feltárásával a regény egyértelműsíti, hogy a fizikai munkából élők dolgozói közössége és a piac ösztönözte társadalmi szükségletek között kényszerűen köttetett házasság milyen könnyedén fordítható át

25 Vö. Csányi Erzsébet, *Frázis és tulajdonnév (Nevék és frázisok modelláló ereje Gion Nándor Kétéltűek a barlangban című regényében)* = *A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban III. (A sokoldalú nyelv)*, szerk. Bene Annamária, Szabadka, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2013, 79. és 83.

26 Jack Kerouac, *The Subterraneans*, New York, Grove Press, INC., Zebra Books, 1966, 111. A művet a budapesti Cartaphilus Kiadó 2005-ben, *Senkiháziak* címmel jelentette meg, Kepes János fordításában. A saját tagmondat-variációm némileg elüt az általa felkínált megoldástól.

27 Az álcázott meglapulás biztosítékairól és a komfortosság ilyesféle térszegmentumairól lásd Vilém Flusser, *Carpets* = V. F., *The Shape of Things (A Philosophy of Design)*, London, Reaktion Books, 1999, 95.

a végletekig szított, etnikumközi rivalizálásba.²⁸ A kisebbségi magyar(nak is látszó) megalkuvástörténet ekképpen tágul ki egy komplett, bár eltérő civilizatorikus, műveltségi és ideológiai alapon álló nemzedék többnemzet(iség)i szenvedéstörténetévé, melyet az egzisztenciális viszontagságok és a multilaterális mértéktartás éles elméjű helyzetfelméréseivel a következő regény, a *Testvérem, Joáb* (1969) még szélesebb keretekben részletezve tudott újabb és finomítottabb árnyalatokkal gazdagítani.

28 Vö. Vladimir Unkovski-Korica, *Self-managment, Development and Debt: The Rise and Fall of the 'Yugoslav Experiment' = Welcome to the Desert of Post-Socialism (Radical Politics After Yugoslavia)*, eds. Srećko Horvat, Igor Štiks, London – New York, Verso Press, 2015, 42.